

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1423>

Volume 6 Issue 5, p. 791-810, May 2013

**BAHRÎ MEMLÜKLER DÖNEMİNDE SALTANAT
NÂİBLERİNİN GÖREVLERİNİN SONA ERMESİ VE BUNUN
SONUÇLARI (1250-1382)***

*THE NAIB AS-SALTANA, END OF THEIR TENURE AND ITS
CONSEQUENCES IN THE PERİOD OF BAHRI MAMLUKS (1250-1382)*

Arş. Gör. M. Fatih YALÇIN

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Abstract

During the Mamluk period, naib as-saltana was only second to the sultan himself and was the highest ranking officer. The duty of this powerful amir ended by different means in the Bahri Mamluk period. It is understood that their duty may end with different reasons such as death, resignation, appointment to an another post, arrestment and becoming sultan himself. In addition, it is necessary to underline that their time of office also varies.

In the period of study, it is seen that the office of naib as-saltana ends with different reasons. The most important reason for their dismissal is the increase of their power and their acts which disturbs the sultan and other high-ranking officials. As a result, naib as-saltana was seen as a threat to the crown, other amirs' provocations of sultan and their incapacity were among the causes of the dismissal of naib as-saltana. On the other hand, there were some naib as-saltanas who became sultans as a result of their achievements. Among the naib as-saltana, some resigned from their post, someother were appointed to

---

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

other posts, the rest were killed or imprisoned or died on the post. In the Bahri Mamluks, amirs, atabek, were influential for the dismissal and appointment of naib as-saltana.

After their dismissal, the naib as-saltana was appointed to the lower administrative posts such as deputy of Aleppo and Damascus. In addition, few of them were appointed to the posts outside Egypt. Among the naib as-saltana, ten were punished by imprisonment or death and four died on the post. The imprisonment penalty was applied in Alexandria and Kerek.

Key Words: Mamluk, naib as-saltana, Egypt, sultan, dismissal

Öz

Memlûkler Döneminde ikinci sultan mesâbesinde bulunan saltanat nâibi, en üst rütbeli emirdir ve önemli yetkilere sahiptir. Bu güçlü emirin görevinin, Bahrî Memlûkler döneminde muhtelif şekillerde sona erdiği görülmektedir. Onların görevlerinin ölüm, istifa, azil, icraatlarından oluşan hoşnutsuzluk, bir başka vazifeye tayin edilme, tutuklanma ve saltanat makamına geçme gibi faktörlerle sona erdiği anlaşılmaktadır. Saltanat nâiblerinin görev sürelerinin de çeşitlilik gösterdiğini belirtmek gerekir.

Ele alınan dönem boyunca görev alan saltanat nâiblerinin görevlerinin farklı şekillerde sona erdiği görülmektedir. Onların azledilme sebepleri arasında en önemlisi, nüfûzlarının fazla artması ve sultanı veya diğer ümerayı rahatsız eden icraatları gelmektedir. Bunun neticesinde saltanat nâibini sultanın taht için büyük tehdit olarak algılaması, diğer emirlerin sultanı kıskırtması görevlerinin sona ermesine neden olmaktadır. Bu durumun aksine, mücadelelerinde başarıya ulaşmış sultanlığı ele geçiren saltanat nâibleri de bulunmaktadır. Saltanat nâiblerinden bir kısmının görevinden istifa ederek ayrıldığı, diğer bir kısmının daha düşük bir mansıba tayin edildiği, geri kalanların ise görevi başında öldürüldüğü, hapsedildiği veya öldüğünü belirtmeliyiz. Bahrî Memlûklerin son yıllarında özellikle atabek unvanlı emirlerin saltanat nâiblerinin azlinda ya da bu mansıba atama yapılmamasında önemli rol üstlendikleri anlaşılmaktadır.

Azledildikten sonra daha düşük bir mansıba tayin edilen saltanat nâiblerinin özellikle Haleb nâibliği başta olmak üzere daha çok Şam bölgesinde nâiblik görevini üstlendikleri tespit edilmiştir. Ayrıca az da olsa Mısır'da nâiblik dışındaki görevlere getirildikleri belirtilmelidir. On saltanat nâibinin görevinden alınarak hapis veya ölüm cezasına çarptırıldığı görülmektedir. Hapis cezası, özellikle İskenderiye ve Kerek'te uygulanmıştır. Görevi başında dört saltanat nâibi de vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Memlûk, saltanat nâibi, Mısır, sultan, azil

GİRİŞ

Memlûkler Devleti'nde idarî teşkilat, askerî sınıfa mensup görevliler, divan görevlileri ile dinî ve adlî görevlilerden oluşmaktaydı.¹ Memlûkler idarî teşkilatında, bu üç kategoride yer alan görevliler arasında en önemli ve en etkili sınıf, erbâb-ı suyûf olarak zikredilen askerî sınıftı.² Kalkaşendî (ö. 1418), Sultanın huzurunda yani sarayda görev yapan, askerî sınıfa mensup yirmi beş görevliden bahsederken, saltanat nâibinin en yüksek rütbedeki askerî görevli olduğunu ifade etmektedir.³

Memlûkler Devleti'nden önceki müslüman devletlerde halife veya sultandan sonraki en önemli makam vezirlik oldu. Memlûkler döneminde ihdas edilen saltanat nâibliği müessesesi ile durum değişmiş ve vezirlik daha alt düzeyde bir makam haline geldi. Fevkalâde nüfûzlu bir kimse olan saltanat nâibi, ikinci bir Sultan mesabesindeydi ve askerî sınıfın en üst rütbelileri konumundaki emir-i mie ve mukaddemü'l-elflerin en kıdemlileri arasından tayin edilirdi. Memlûkler Devleti'nde Sultandan sonra en yüksek idarî makam olan saltanat nâibi, orduyu denetler, mezâlim meclislerini yönetir, iktâlarla ilgili istekleri ve bu konuda yapılan şikayetleri dinlerdi. Yalnızca vezirlik ve kadılık gibi birkaç önemli görev hariç bütün vazifelere doğrudan tayinler yapabiliyordu. Vezirlik ve kadılık gibi görevlere tayin hususunda yaptığı teklifler Sultan tarafından genellikle kabul edilirdi.⁴ Bu geniş yetkileri sayesinde olsa gerek bazı saltanat nâibleri bu görevlerinin ardından tahta geçerek Sultan olmayı başardılar. Ne var ki, saltanat nâibliği zamanla ehemmiyetini yitirdi, bazen ortadan kaldırıldı, tekrar ihdas edildiğinde de önceki gücüne sahip olamadı. Bahrî Memlûkler döneminin sonlarına doğru bu görev mevcudiyetini sürdürmekle birlikte sahip olduğu yetkiler çoğu zaman atabek denilen görevlinin eline geçti.⁵

Çalışmamızda Bahrî (648-784/1250-1382) ve Burcî (784-923/1382-1517) Memlûkler şeklinde iki döneme ayrılan Memlûkler devletinde, Bahrî Memlûkler döneminde saltanat nâiblerinin görevlerinin sona ermesi ele alınacaktır. İncelenen bu dönem, özellikle devletin idarî teşkilatının oluşturulması ve şekillendirilmesi ile ön plana çıkmaktadır. Ele alınan bu dönemde öncelikle saltanat nâiblerinin görevlerinin sona erme sebepleri kronolojik olarak ele alınacaktır. Daha sonra, saltanat nâibliği

¹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi smaati'l-inşâ* (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), I-XV, Beyrut 1910-1920, IV, 16-38.

² Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 145.

³ Kalkaşendî, *Subh*, IV, 16-17.

⁴ İbn Fazlullah el-Ömeri, *Mesaliki'l-ebzar fi memâliki'l-emsar devletü'l-memâliki'l-ula*, (nşr. Dorothea Krawulsky), Beyrut 1986, s.54; Makrîzî, *Kitâbü's-sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, (nşr. Muhammed Mustafa Ziyade), I/1-IV/3, Kahire 1956-1973, I/1 373; Kalkaşendî, *Subh*, IV, 16-17; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961, 133; İsmail Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, XXIX, 2004, s. 94.

⁵ P. M. Holt, "Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı" (çev. Samira Kortantamer), *Belleten*, LII/202, Ankara 1988, s. 239-241.

görevinin sona ermesiyle nâiblerin hangi sonuçlarla karşılaştıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

A) Saltanat Nâiblerinin Görevlerinin Sona Erme Sebepleri

658 (1260) yılında tahta çıkan el-Melikü'z-Zâhir Rukneddîn Baybars döneminde görev alan saltanat nâiblerinin farklı sebeplerden dolayı azledildiği anlaşılmaktadır. Bu nâiblerden biri aynı zamanda Baybars'ın memlûkü Bedreddin Bîlik el-Hâzindâr'dı.⁶ Bîlik'in nüfûzu devlet işlerinde Sultana danışmadığı ifade edilmektedir.⁷ Bu yüzden onun görevde fazla kalamadığı görülmektedir. Çünkü Baybars, onun bu nüfûzunu azaltmak için bir yıl dahi geçmeden onu görevden alıp öldürttü. Yerine Ramazan 659 (Temmuz 1261) tarihinde Aydemîr el-Hillî'yi saltanat nâibliği vazifesine getirmişti.⁸ Yaklaşık yedi yıl görevde kalan Aydemîr, Safer 667 (Ekim 1268) yılında öldü.⁹ İbn Tağrıberdî, Zâhir Baybars'ın saltanat nâibi olan Aydemîr el-Hillî'nin çok varlıklı biri olduğunu ancak devlet işleriyle ilgili çok az tecrübe sahibi olduğunu bildirmektedir.¹⁰

Baybars'tan sonra tahta geçen oğlu el-Melikü's-Saîd Bereke (676-678/1277-1280) döneminde dört saltanat nâibinin görev yaptığı görülmektedir. İkinci Sultan olarak görülen saltanat nâibinin sık değişmesi devlet yönetiminde zafiyetlerin ortaya çıktığını düşündürmektedir. Bu hususta, genç yaştaki Sultan üzerinde hasekilerinin¹¹ etkili olduğu ifade edilmektedir.¹² Şöyle ki yeni Sultan tahta oturduğunda Bîlik'i saltanat nâibliği görevine getirdi.¹³ Yaklaşık üç ay nâiblik görevini yürüten Bîlik, Sultan Bereke tarafından zehirlendi ve 676 yılı Rebûlahîr ayında (1277 Eylül) ölümünden¹⁴ sonra Aksungur el-Fârikânî'yi saltanat nâibi olarak atandı. Aksungur, niyâbet hil'atini giydikten sonra hasekileri kontrol etmek için çabaladı. Ancak bunu başaramadı ve kısa sürede hasekilerin çabalarıyla tutuklanıp hapsedildi ve öldürüldü.¹⁵ Ardından onun

⁶ İbn Dokmak, *el-Cevherü's-semin fî siyeri'l-hulefa ve'l-müluk ve's-selâtin*, (nşr. Saîd Abdülfettah Aşur), Mekke 1962, s. 273; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer ve câmiü'l-gurer*, (nşr. Ulrich Haarmann), VIII, Kahire 1971, (nşr. Hans Robert Roemer), IX, Kahire 1960, VIII, 62; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/2, 437-438.

⁷ İbn İyâs, *Bedâiü'z-zühûr fî vekâii'd-dühûr*, I/1, 310.

⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, I/2, 459.

⁹ İbn Şeddâd, *Siretü'l-Meliki'z-Zahir Baybars*, Beyrut t.y., s. 239; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/2, 573.

¹⁰ İbn Tağrıberdî, *ed-Delîlü's-Şâfi ale'l-Menheli's-safi*, I-II, (nşr. Fehim Muhammed Şeltut), Kahire 1998, I, 168.

¹¹ Sultan memlûkleri içinde özel bir grubu oluşturan ve sarayda çeşitli hizmetlerde kullanılan hasekiler, sultanın en yakın askerleriydi. Bunlar daha sonra emîrlik payesi verilerek terfi ettirildi. Daha geniş bilgi için bk. David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army -I", BSOAS, XV (1953), s. 213-216.

¹² Makrîzî, *el-Mukaffa'l-kebir*, V, 462; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XVII, 537.

¹³ Makrîzî, *es-Sülûk*, I/2, 438.

¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü'l-mukaffa'l-kebir*, (nşr. Muhammed Ya'lavi), I-VIII, Beyrut 1991, V, 462.

¹⁵ Baybars, *Zühdetü'l-fikre fî tarihi'l-hicre*, (nşr. D. S. Richards), Beyrut 1998, s. 162; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/2, 643-644; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbari'l-beşer*, (nşr. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb), I-III, Kahire t.y., IV, 18; Mufaddal b. Ebî'l-Fezâil, *Histoire des Sultans mamlouks*, (nşr. E. Blochet), I-III, y.y., II, 454.

yerine Sultanın hoşdaşlarından¹⁶ olan Şemseddin Sungur Elfî, bu vazifeye getirildi.¹⁷ Ancak Sungur Elfî de kısa süre sonra istifa etti ve yerine Güvendik tayin edildi.¹⁸

Güvendik, yeni Sultan el-Melikü'l-Adil Bedreddîn Sülemiş devrinde (678/1279) de bu vazifesine devam etti.¹⁹ Ancak Güvendik, Rebûielevvel 678 (Temmuz 1279) tarihinde azledildi ve Aybek Efrem onun yerine getirildi. Aybek Efrem'in devlet işlerinde etkili olamadı ve kısa süre sonra bu vazifeden azledildi.²⁰

Aybek'ten sonra saltanat nâibliğine getirilen Kalavun, kısa süre sonra sultan ilan edildi (678/1279). Sultan Kalavun, Aybek Efrem'i tekrar saltanat nâibliğine atadı. Ancak Aybek kısa bir süre sonra görevinden istifa etti. Bunun üzerine Sultan, tahta geçmesinde önemli katkıları da olan memlûkü Toruntay'ı onun yerine tayin etti.²¹

Kalavun'dan sonra el-Melikü'l-Eşref Halil (689-693/1290-1293), Sultan olunca kendisinin tahta çıkmasında katkısı bulunan Toruntay'ı, babasının zamanındaki gibi niyâbet görevinde bıraktı.²² Fakat yeni Sultan Toruntay'ı atamasından birkaç gün sonra mallarına el koymak suretiyle görevinden azletti ve babası Kalavun döneminden itibaren onu ve icraatlarını sevmediği öldürttü.²³ Cesedine yakınları dahil kimsenin sahip çıkmasına izin verilmedi, daha sonra sıradan, fakir birisi gibi defnedildi.²⁴ Bu durum, Sultan Halil'in Toruntay'ı hiç sevmediğini göstermektedir.

Toruntay'dan sonra saltanat nâibliğine atanan Baydara'nın,²⁵ vezirin gölgesinde kalarak yönetimde etkili olamadığı görülmektedir. Sultanın her durumda vezirini kollaması, Baydara'yı rahatsız etti ve Baydara'nın Sultanı devirmek için fırsat

¹⁶ Memlûkler döneminde, aynı efendinin hizmetindeki arkadaş anlamında kullanılan hoşdâş ile ilgili bk. David Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi" (çev. Samira Kortantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV (1989), s. 238-247.

¹⁷ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih fi eyyami'l-mansur ve benih* (nşr. Muhammed Muhammed Emin), I-III, Kahire 1986, I, 67; İbnü'l-Furât, *Târîh*, VII, 95.

¹⁸ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VII, 350; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 287; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), I-XXI, Cize 1998, XVII, 537.

¹⁹ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, VIII, 227.

²⁰ Makrîzî, *Sülûk*, I/2, 657; Mufaddal b. Ebi'l-Fezâil, *Histoire des Sultans mamlouks*, II, 465-466.

²¹ İbn Dokmak, *en-Nefhatü'l-miskiyye fi'd-devleti't-Türkiyye*, (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmuri), Sayda 1999, s. 75; İbnü'l-Furât, *Târîhu'd-düvel ve'l-mülûk-Târîhu İbni'l-Furât*, VII (nşr. Kostantin Züreyk), Beyrut 1942, VIII (nşr. Kostantin Züreyk-Necla İzzeddin), Beyrut 1939, IX/1 (nşr. Kostantin Züreyk), Beyrut 1936, IX/2 (nşr. Kostantin Züreyk-Necla İzzeddin), Beyrut 1938, VIII, 96; Aynî, *İkdü'l-cümân fi tarihi ehli'z-zaman*, (nşr. Muhammed Muhammed Emin), I-IV, Kahire 1982, II, 230.

²² Aynî, *İkdü'l-cümân*, III, 26; Baybars, *Zübdetü'l Fikre*, s. 274.

²³ Makrîzî, *es-Sülûk*, I/3, 757.

²⁴ Aynî, *İkdü'l-cümân*, III, 28-30; Baybars, *Zübdetü'l Fikre*, s. 274-275; İbn Haldun, *Kitâbü'l-iber ve divanü'l-mübtede ve'l-haber fi eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevî's-Sultani'l-ekber*, I-V, Beyrut 1992, V, s. 478-9; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, VIII, 99-101; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/3, 757-758; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 310.

²⁵ A.mlf., I/3, 759.

kollamasına neden oldu. Aradığı fırsatı 693 (1293) yılında bulan Baydara, Sultana düzenlediği suikast sonucu onu öldürdü. Ardından oradaki emirler tarafından Sultan ilan edildi. Fakat ertesi gün Ketboğa tarafından öldürüldü ve Kalavun'un henüz dokuz yaşındaki oğlu Muhammed, el-Melikü'n-Nâsır unvanıyla tahta çıkarıldı (Muharrem 693/ Aralık 1293).²⁶

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun (693-694/1293-1294), tahta oturunca Ketboğa'yı saltanat nâibliğine tayin etti.²⁷ Çocuk yaştaki Sultan, 694 yılı Muharrem ayında (Kasım 1294) tahttan indirilerek yerine el-Melikü'l-Adil unvanıyla Ketboğa sultan ilan edildi.²⁸ Sultan Ketboğa(694-696/1294-1296), memlükü Lâçin'i saltanat nâibliğine atadı.²⁹

Ketboğa'nın tahtta kaldığı iki yılda yaşanan muhtelif gelişmeler saltanat nâibi Lâçin liderliğinde güçlü bir muhalefetin oluşmasına neden oldu.³⁰ Muhalif emirlerin, Kasım 1296 tarihinde başarıya ulaşarak Ketboğa'yı tahttan indirdikleri ve yerine el-Melikü'l-Mansur unvanıyla Lâçin'i Sultan ilan ettikleri görülmektedir.³¹

el-Melikü'l-Mansur Lâçin (696-698/1296-1298), emirlerin sunduğu bir takım şartları kabul etmesiyle saltanat makamına geçirilmişti. Bu şartlar arasında en önemlileri, aldığı kararlarda emirlerin de görüşlerinin alınması ve kendi memlüklerinden hiçbirinin alınan kararlara müdahil olmamasıydı.³² Ancak Lâçin, saltanat nâibliğine getirdiği Karasungur'u, Burcî emîrlerin Karasungur'la ittifak yaparak tahtı ele geçirmesinden korktuğu için kısa süre sonra azletti.³³ Onun yerine memlükü Mengutemur'u saltanat nâibi olarak atadı. Kısa sürede yönetimdeki nüfûzunu artıran ve ülke yönetiminde çok etkili bir konuma yükselen Mengutemur, diğer emîrlere karşı şiddetli bir baskı uygulamaya başladı ve onları küçümseyen bir tavır takındı. Ayrıca Sultan ile birlikte yaptıkları arazi düzenlemesi neticesinde emîrlerin gelirlerinin azalması da emîrlerin hoşnutsuzluğunu artırdı ve neticede emirlerin isyanı ortaya çıktı.³⁴ Bunun üzerine Lâçin, sarayda satranç oynarken sarayı

²⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye*, XVII, 663; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 691-700, s. 27; İbn Haldun, *İber*, V, 482; Kütübî, *Fevât*, I, 407; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VIII, 17-20; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 259-267; İbnü'l-Cezerî, *Târîhu havadisü'z-zaman ve enbâ'ühu ve vefayâtü'l-ekâbir ve'l-a'yan min ebâ'ihî* (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmuri), I-III, Beyrut 1998, I, 191; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 316; Baybars, *Muhtar*, s. 96-97.

²⁷ İbn Tağriberdî, *Menhel*, X, 268; İbn Haldun, *İber*, V, 483; Kütübî, *Fevât*, IV, 35; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 268-270; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, 316-7; İbn Habîb, *Tezkire*, I, 169; İbnü'l-Cezerî, *Havadiü'z-zaman*, I, 196; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VIII, 20, 24; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, VIII, 173.

²⁸ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VIII, 49-50; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, VIII, 191-193.

²⁹ İbn Kesir, *El-Bidâye*, XVII, 673; İbn Habîb, *Tezkire*, I, 178; Baybars, *Muhtar*, s. 101; Baybars, *Zübde*, s. 305; *Tuhfe*, s. 144; İbnü'l-Furât, *Târîh*, VIII, 193; Makrîzî, *Sülûk*, I/3, 806-807; İbnü'l-Cezerî, *Havadisü'z-zaman*, I, 247; İbn Haldun, *İber*, V, s. 484; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 282-283; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 320; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VIII, 56.

³⁰ Makrîzî, *Sülûk*, I/3, 828.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *Havadisü'z-zaman*, I, 332-333.

³² Baybars, *Zübdetü'l-Fikre*, s.313; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VIII, 99.

³³ Aynî, *İkdü'l-cümân*, III, 361-362.

³⁴ İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 324; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VIII, 90-95, 99-100; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, I-XVIII, Kahire, ts., XIX-XXVII (nşr. M. Ebü'l-Fazl-Ali M. el-Bicâvî-Hüseyin Nassâr

basan emîr Seyfeddin Tuğçî³⁵ önderliğindeki muhalif Burcî memlûkler tarafından öldürüldü. Ardından isyancılar saltanat nâibi Mengutemur'u da katlettiler (698 Rebûlahîr/1299 Şubat).³⁶

Lâşin'den sonra 15 yaşında iken ikinci kez tahta geçen el-Melikü'n-Nâsır Muhammed (698-709/1299-1309), kendisini tahta geçiren emirleri önemli mevkilere atadı ve saltanat nâibliğine de Sellâr'ı getirdi.³⁷ Yaklaşık on yıl süren ikinci döneminde Nâsır, başta saltanat nâibi olmak üzere bazı emirlerin tahakkümünden artık iyice sıkıldı. Bu yüzden tahtı bıraktığını açıkladı (Şevval 708/Nisan 1309).³⁸

Nâsır'dan sonra tahta geçen ve 11 ay süren el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çaşnigir döneminde de Sellâr, saltanat nâibliğini görevini sürdürdü.³⁹ Tahtı bırakan Baybars el-Çaşnigir'den sonra üçüncü kez tahta oturan 25 yaşındaki el-Melikü'n-Nâsır Muhammed (709-741/1310-1341), ilk iş olarak kendisinin tahta geçmesinde etkili olan emîrleri terfi ettirdi.⁴⁰ Bunlar arasında onun tahta geçmesinde önemli roller üstlenen saltanat nâibi Sellâr, kısa süre sonra görevden affını istedi. Bunun üzerine Sultan, Sellâr'ın memlûkü Bektemur'u saltanat nâibi tayin etti.⁴¹ Bir süre sonra Bektemur, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'den korkusu sebebiyle emîr Bethas el-Mansurî ile işbirliği yaparak emîr Muzafferuddin Musa b. el-Melikü's-Salih Ali b. Kalavun'un Sultan olması için gayret sarf etti. Diğer emîrlerin de desteğini almak için girişimlerde bulundu. Fakat bu oluşumdan Sultanın haberdar olmasıyla hedefine ulaşamadı. el-Melikü'n-Nâsır, nâibi Bektemur'u kalede ağırlayıp ona ikramda bulunduğu bir sırada, ona destek olan emirleri de huzuruna çağırdı. Bu emirlerden bazısı orada tutuklanırken, bazısı kaçarak kurtulmayı başardı. Bu olup biten karşısında sessizliğini muhafaza eden Bektemur ise bir süre sonra azledildi ve İskenderiye'de hapsedildi (711/1311).⁴² Böylece Sultanı değiştirmeyi başaramadığı gibi makamından da oldu.

v.dğr.), Kahire 1975-1985, XXIX (nşr. M. Ziyaeddin er-Reyyis-M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1992, XXX (nşr. Muhammed A. Şaire- M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1990, XXXI (nşr. el-Bâz el-Arîni-Abdülaziz el-Ehvânî), Kahire 1992, XXXI, 345-348; Aynî, *İkdü'l-cümân*, III, 364.

³⁵ Bk. Safedî, *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr*, (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), I-VI, Beyrut-Dımaşk 1998, II, 604-605.

³⁶ Yûnînî, *Zeylu Mir'ati'z-zamân*, (nşr. Hamza Ahmed Abbas), I-II, Abu Dabi 2007, I, 182-183; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 358-360.

³⁷ İbn Tağriberdî, *Menhel*, X, 271; İbn Habîb, *Tezkire*, I, 213; Zehebî, *Târîhü'l-İslam*, s. 691-700; Baybars, *Muhtar*, s. 110; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, XI, 6-7; Mufaddal b. Ebi'l-Fezâil, *Histoire des Sultans mamlouks*, II, 620-621; Baybars, *Zübde*, s. 325-326; Makrîzî, *Sülûk*, I/3, 872-873; Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, IV, 52; İbnü'l-Cezerî, *Havadisü'z-zaman*, I, 446; İbn Haldun, *İber*, V, s. 488-9; Aynî, *İkdü'l-cümân*, III, 452.

³⁸ İbn Habîb, *Tezkire*, I, 286; Baybars, *Zübde*, s. 405; İbn Haldun, *İber*, V, 500; Yûnînî, *Zeylü mir'at'iz-zamân*, II, 1209.

³⁹ İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 338; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, IX, 158.

⁴⁰ İbn İyâs, *Bedâiü'z-zühûr fi vekâii'd-dühûr*, I/1, 495-496.

⁴¹ İbn Habîb, *Tezkire*, II, 20; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, IX, 176; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, IX, 13.

⁴² Makrîzî, *es-Sülûk*, II/1, 91-92.

Bektemur'un ardından yerine Baybars ed-Devâdâr getirildi.⁴³ 712 yılı Cemâziyelevvel ayına (1312 Eylül) geldiğinde ise Sultan, Baybars'ın yerine memlûkü Ergun Şah ed-Devâdâr'ı tayin etti.⁴⁴ Üçüncü saltanatı döneminde idareyi tamamen elinde tutmak için çalışan Nâsır,⁴⁵ uzun süre saltanat nâibliği görevini yürüten Ergun'un, hacca gitmesini fırsat bilerek 727(1326) yılında azletti.⁴⁶ Ondan sonra bu göreve herhangi bir atama yapılmadı ve bu makam ortadan kaldırıldı. Saltanat nâibliğinin ilga edilmesinde, Nâzıru'l-ceyş⁴⁷ Fahreddin Muhammed b. Fazlullah'ın Sultana telkinlerde bulunduğu ve bu telkinlerin Sultan üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Fahreddin, geçmiş dönemlerde saltanat nâiblerinin Sultanlara yaptıklarını ve bazılarının Sultanları katlettiklerini anlatarak Nâsır'ı etki altına aldı.⁴⁸

Nâsır'ın ölümünden (741/1341) sonra tahta geçen oğlu Ebubekir yaklaşık iki ay tahtta kalabildi. Ondan sonra altı yaşındaki kardeşi el-Melikü'l-Eşref Küçük, tahta geçirildi (Safer 742 /Temmuz 1341). Taht değişikliğinde etkin olan emir Kûsun, ortadan kaldırılmasından yaklaşık 15 yıl sonra yeniden ihdas edilen saltanat nâibliği makamına oturmayı başardı.⁴⁹ Küçük yaştaki Sultanın döneminde Kûsun, yönetimde tek söz sahibi oldu ve baskıcı bir yönetim tarzı benimsedi. Bu durum Mısır'daki bazı emirleri rahatsız etti. Ayrıca Şam bölgesindeki muhalif nâibler, Kûsun'u görevinden uzaklaştırmak için harekete geçtiler. Onlarla da mücadele etmek zorunda kalan Kûsun, istediği sonucu elde edemedi.⁵⁰ Önce Suriye bölgesinde kontrolü ele geçiren muhalifler, ardından Kûsun'dan memnun olmayan Mısır'daki emirlerin de desteğiyle Sultan Küçük'ün kardeşi Ahmet'i el-Melikü'n-Nâsır lakabıyla Sultan ilan ettiler. Bu gelişmeler karşısında Kûsun, Dımaşk nâibine onlarla savaşması için emir vermiş ve diğer nâiblere de Dımaşk nâibine itaat etmeleri gerektiğini bildirdi. Ancak Kûsun, beklediği sonucu elde edemedi.⁵¹ Kûsun, bu güçlü muhalefete daha fazla dayanamadı ve sonunda muhalif emirler tarafından tutuklanarak hapsedildi (Şaban 742/Ocak 1342).⁵²

⁴³ İbn Habîb, *Tezkire*, II, 39; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, IX, 211.

⁴⁴ İbn Habîb, *Tezkire*, II, 47; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, IX, 244; İbn Haldun, *İber*, V, s. 505; Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, (nşr. Helmut Ritter v.dğr.), I-XXX, Wiesbaden 1962-2004, VIII, 358.

⁴⁵ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, IX, 174.

⁴⁶ Mufaddal b. Ebi'l-Fezâil, *Histoire des Sultans mamlouks*, III, 400.

⁴⁷ Emirlerin ve askerlerin iktâ işlerinin görüldüğü divanın başkanı olan Nâzıru'l-ceyş ile ilgili bk., Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 30-31, 34, 45, 50-51; İbn Şahin, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik ve beyânü't-turuk ve'l-mesâlik*, (nşr. Paul Ravaisse), Paris 1893, s. 102-106.

⁴⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, II/2, 547; İbn Hacer, *ed-Dürrer ü'l-kâmine fi a'yani'l-mieti's-sâmine*, I-IV, Beyrut 1931, IV, s. 86; Safedî, *A'yanü'l-asr*, V, s. 56; a.mlf., *Vâfi*, IV, 372.

⁴⁹ İbn Tağriberdî, *Menhel*, XII, 309; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 12-13; İbn İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbari men zeheb* (nşr. Abdülkadir Arnaut), I-X, Beyrut 1986-1993, VIII, 258; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XVIII, 429.

⁵⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 579; İbn Kâdî Şühbe, Takıyyüddin Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed (ö. 851/1448), *Târîhu İbn Kadi Şühbe*, I-IV, (nşr. Adnan Derviş), Dımaşk 1994, II, 213-215; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 31.

⁵¹ *Nücûm*, X, 34.

⁵² *Nücûm*, X, 42, 44; Mufaddal b. Ebi'l-Fezâil, *Histoire des Sultans mamlouks*, III, 472.

el-Melikü'n-Nâsır Ahmet, tahtta kaldığı yaklaşık 3,5 aylık süre zarfında saltanat nâibliğine Taştumur el-Ahdar'ı atadı (742/1342). Ancak saltanat nâibi Taştumur el-Ahdar, Sultan ile çekişme, emîrlere baskı, iktâ başta olmak üzere diğer konularda kendisine getirilen bir şikayeti veya isteği kimden gelirse gelsin dinlememesi, huzuruna hiçbir emîri kabul etmemesi, ayrıca oğluna verdiği iktâlardan dolayı da emîrlerin rahatsızlıklarını dile getirmeleri gibi sebepler yüzünden kırk gün sonra azledildi.⁵³ Taştumur'un kısa sürede azledilmesi, onun otorite kurabilmek için emirlerle mücadele etmesi ile emirlerle ve Sultanla iyi geçinememesine bağlanabilir.

Ahmet'ten sonra kardeşi el-Melikü's-Salih İmadüddîn İsmail tahta geçince, Aksungur es-Sellârî'yi saltanat nâibi olarak tayin etti (743/1342).⁵⁴ Saltanat nâibinin kendisine iletilen istek ve şikayetleri dinlemediği, bunlara cevap vermediği ve özellikle Suriye bölgesinde iktâlar ile ilgili önemli sorunlar ortaya çıktı. Suriye bölgesi nâiblerinin içinde buldukları hali Sultana yazılı olarak bildirdiler.⁵⁵ Ancak Sultan, Aksungur es-Sellârî'yi görevlerini yeterince yerine getirmediği için yaklaşık bir yıl sonra azlederek tutuklattı.⁵⁶

el-Melikü's-Salih İmadüddîn İsmail döneminde Aksungur es-Sellârî'den sonra yaklaşık iki yıl saltanat nâibliği görevinde bulunan Âl-i Melik,⁵⁷ Sultan ölüm döşeginde iken Sultanın üvey babası olan dönemin en etkili emiri Ergun el-Alâî⁵⁸ ve bazı emîrlerle tahtta kimin geçeceği hususunu görüştü. Ergun, el-Melikü's-Salih İmadüddîn İsmail'in kardeşi Şaban'ın Sultan olmasını isterken başta nâib Âl-i Melik olmak üzere bazı emîrler buna karşı çıktılar ve bu konuda sultanın memlûklerinin ve emirlerinin görüşünün alınmasını teklif ettiler. Onlar da Şaban lehine fikir beyan edince Rebûlahîr 746 (Ağustos 1345) tarihinde Şaban, el-Melikü'l-Kâmil unvanıyla tahta çıkarıldı. Birkaç gün sonra da Âl-i Melik, Ergun'un nüfûzu karşısında görevinden affını istemek zorunda kaldı.⁵⁹ Âl-i Melik'ten sonra bir süre saltanat nâibliğinin boş kaldığı anlaşılmaktadır.

Şaban'ın kısa süren iktidarından sonra Eylül 1346'da on beş yaşında tahta geçirilen⁶⁰ el-Melikü'l-Muzaffer Seyfeddîn Haccî'nin, öncelikle Ergun el-Alâî'nin etkisini azaltmaya çalıştığı görülmektedir. Zira onu İskenderiye'ye gönderdiği gibi

⁵³ Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 606; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 63; a.mlf., *Menhel*, II, 162-163; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 373; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, III, 37.

⁵⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 620; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 79; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, II, 299.

⁵⁵ *es-Sülûk*, II/3, 639.

⁵⁶ İbn Tağriberdî, *Menhel*, II, 426; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, III, 43; İbn Şahin, *Neylü'l-emel fi zeyli'd-Düvel* (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmuri), I-IX, Beyrut 2002, I, 79.

⁵⁷ Makrîzî, *Mukaffe'l-kebîr*, II, 67; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 94-95.

⁵⁸ Safedî, *Vâfi*, VIII, 355.

⁵⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 426; Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 680-1; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 95-96, 118.

⁶⁰ İbn Tağriberdî, *Menhel*, V, s. 51; Sehâvî, *Vecizü'l-Kelam fi'z-zeyl ala Düveli'l-İslâm*, (nşr. Gısam Faris Herestani, Beşşar Avvad Ma'ruf), I-IV, Beyrut 1995, I, 21.

iktâlarını da üstâdâr Ergun Şah'a ihsan etti.⁶¹ Tahta oturmasından kısa bir süre sonra, yaklaşık bir yıldır boş kalan saltanat niyâbeti vazifesine emîrlerin gönülsüz de olsa ittifaklarıyla Erkutay getirildi.⁶² Haccî'nin bir yıldan biraz fazla süren hükümdarlığından sonra Ramazan 748'de (Aralık 1347) 11 ya da 13 yaşında tahta oturtulan kardeşi el-Melikü'n-Nâsır Hasan, tamamen kendisinin tahta geçmesini sağlayan emirlerin kontrolü altında kaldı. Bu durum karşısında Erkutay, kısa bir süre sonra emîrlerden affını isteyerek nâiblik görevini bıraktığını açıkladı. Emîr-i meclis Beyboğa Arûs el-Kâsimî de onun yerine saltanat nâibi olarak atandı.⁶³ Ardından kardeşi Mencek el-Yûsufî'yi Dımaşk'tan Mısır'a çağırarak onun rütbesini yükseltti ve hem üstâdârlık hem de vezirlik görevi verilmesini sağladı. Bu tarihten sonra ülkeyi iki kardeş yönetti.⁶⁴

Devlet yönetimini ellerine alan iki kardeşin icraatları karşısında muhalif bir grup oluştu. Devrin önde gelen emîrleri ile saltanat nâibi Beyboğa Arûs arasında zaman zaman gerginlik yaşandı.⁶⁵ Ayrıca Mencek el-Yûsufî hakkında özellikle malî işlerle ilgili şikayetler ve onun tayin ettiği görevlilerin davranışlarının Sultanı rahatsız edecek boyuta ulaşması Sultan Hasan'ı önlem almaya sevk etti.⁶⁶ Ülke yönetimini eline almayı hedefleyen Sultan, Ramazan 751 (Kasım 1350) tarihinde hacca giden Beyboğa Arûs'un yokluğundan istifade ederek, kadıları ve emîrleri huzuruna çağırdı. Onlara kendisinin tahakküm altında olup olmadığını sorduğunda huzurunda bulunanlar, Sultana itaatkar olduklarını bildirdiler. Bunun üzerine Sultan, vezirlik görevinden Mencek'i ve bunun yanı sıra bazı emirleri azletti.⁶⁷ Devlet idaresiyle ilgili tasarruflarda daha güçlü bir konuma gelen Sultanın, daha sonra o sırada Hicaz'da bulunan saltanat nâibi Beyboğa Arûs'u görevden aldığı ve yerine Beyboğa Tatar'ı tayin ettiği görülmektedir.⁶⁸

Sultan Hasan'dan sonra Ağustos 1351'de el-Melikü's-Salih Selahaddin (752-755/1351-1354) tahta geçince saltanat nâibi Beyboğa Tatar'ı azletti ve İskenderiye'de hapsedti.⁶⁹ Onun yerine Kubilay'ı atadı.⁷⁰ Yaklaşık sekiz ay saltanat nâibliği vazifesinde bulunan Kubilay, Rebülevvel 753'de (Nisan 1352) hastalığı sebebiyle istifa etti. Ondan sonra saltanat nâibliği 6 ay boş kaldı ve Ekim 1352'de Ergun el-Kâmilî onun yerine atandı.⁷¹ Kısa süre görevde kalabilen el-Kâmilî, çevirdiği entrikalardan dolayı

⁶¹ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 149, 152

⁶² Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 718; Safedî, *Vâfi*, VIII, 362; İbn Şahin, *Neylü'l-emel*, I, 136; Makrîzî, *Mukaffe'l-kebir*, III, 123.

⁶³ Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 747; Safedî, *Vâfi*, VIII, 362.

⁶⁴ İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 387; İbn Haldun, *İber*, V, 531; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 509; Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 748; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 189.

⁶⁵ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 191.

⁶⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 818-819.

⁶⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 820; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 192.

⁶⁸ İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 389; Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 822-3; Safedî, *Vâfi*, XVI, 212; İbn Tağriberdî, *Menhel*, VI, 258; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 218-220; İbn Hacer, *Dürer*, I, 511.

⁶⁹ *Sülûk*, II/3, 849.

⁷⁰ *Sülûk*, II/3, 880.

⁷¹ Makrîzî, *Sülûk*, II/3, 874.

görevden alındı.⁷² Bundan sonra saltanat nâibliğini üstlenenlerle ilgili kaynaklarda önceki yıllara nazaran daha az bilgi olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca zayıflayan saltanat nâibliğinin yerine genelde atabek unvanlı emirlerin aldığı ve saltanat nâiblerinin daha çok atabeklerin onlardan rahatsızlığı sebebiyle azledildiği görülmektedir.

el-Melikü's-Salih Selahaddin'den sonra ikinci kez tahta geçen Sultan Hasan, (755-762/1354-1361) bu defa saltanat nâibliğine kimseyi getirmede. Ondan sonra 762 (1361)'de tahta geçen el-Melikü'l-Mansûr Selahaddin, birkaç gün sonra saltanat nâibliğine Kaştemur el-Mansur'u atadı.⁷³ Kaştemur, Şaban 763'te (Mart 1363) görevden alınarak Dımaşk nâibliğine getirildi.⁷⁴ Kaştemur'dan sonra saltanat nâibliğine bir süre kimse tayin edilmedi. Bu dönemde atabek Yelboğa el-Ömerî'nin devlet yönetiminde etkili olduğu görülmektedir.⁷⁵

Yelboğa el-Ömerî'nin girişimiyle el-Melikü'l-Mansûr Selahaddin'in yerine amcasının oğlundan sonra 764 (1363) yılında çocuk yaşta tahta geçirilen el-Melikü'l-Eşref Şaban, Yelboğa el-Ömerî'nin ölümünden sonra Mengliboğa eş-Şemsî'yi 769 yılı Safer ayında (Eylül 1367) hem saltanat nâibi hem de atabek olarak atadı. Göreve gelişinden beş ay sonra da Sultanın kız kardeşiyle evlendi.⁷⁶ Ancak saltanat nâibliğinin önemini yitirip atabekliğin öne çıktığı bu yıllarda Mengli, saltanat nâibliğinden istifa edip atabek görevini sürdürmeyi tercih etti. Onun yerine Ali el-Mardinî, saltanat nâibliği görevine getirildi.⁷⁷ Ali el-Mardinî, Muharrem 772 (Temmuz 1370) tarihinde ölene kadar görevini sürdürdü.⁷⁸

el-Melikü'l-Eşref Şaban döneminde saltanat nâibliği görevini yürüten bir diğer isim Mencek el-Yusufî oldu. Zilhicce 775'te (Mayıs 1374) geniş yetkiler ile bu göreve atanan Mencek'e, vakıflar, nâzıru'l-has, iktâ dağıtım, devlet görevlilerini istediği gibi atama ve azil, Şam bölgesinde istediğine emîrlik payesi istediğini de emîrlikten atma gibi tüm ülkeyi ilgilendiren yetkiler verildi.⁷⁹ Bir yıl süreyle saltanat nâibliği görevini yürüten Mencek, Zilhicce 776 (Mayıs 1375) tarihinde görevi başında vefat etti.⁸⁰ Ondan sonra bir süre boş kalan saltanat nâibliğine 1377 yılında kısa bir süre görev alan Aktemur es-Sahibî atandı.⁸¹ el-Melikü'l-Eşref Şaban'ın yaklaşık on dört yıllık

⁷² Halil b. Şahin, *Neylû'l-emel*, I, 211.

⁷³ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 65.

⁷⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 74.

⁷⁵ Bk. Fatih Yahya Ayaz, 'Türk Memlûkler Döneminin Büyük Emîrlerinden Yelboğa el-Ömerî (ö. 768/1366) ve İdaredeki Nüfûzu', *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2007, s. 81-100.

⁷⁶ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, XI, 49, 124-125; Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 156-157

⁷⁷ İbn Tağriberdî, *Menhel*, VI, 238; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 424; İbn Hacer, *Dürer*, III, 77; VI, 367

⁷⁸ İbn Hacer, *Dürer*, III, 77-78.

⁷⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 225; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, XI, 64-65; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 428.

⁸⁰ Sehâvî, *Vecizü'l Kelam*, I, 204; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, 148; Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 247.

⁸¹ İbn İyâs, *Bedâiü'z-zühûr fî vekâiü'd-dühûr*, I/2, s. 154.

saltanatından sonra Zilkâde 778 (Mart 1377) tarihinde tahta oturan el-Melikü'l-Mansur Alaüddîn Ali, saltanat nâibini değiştirmedir.⁸² Aktemur es-Sahibî'ye de selefî Mencek gibi geniş yetkiler verildi. Böylece saltanat nâibliğinin eski gücüne tekrar kavuşması amaçlanıyordu.⁸³ Fakat saltanat nâibliğinin yeniden etkin olmasına yönelik olarak alınan tedbirler istenilen sonucu vermedi ve bu yüzden kısa bir süre sonra Aktemur azledildi. Safer 779 (Haziran 1377) tarihinde Aktemur es-Sahibî, görevinden azledilip Dimaşk nâibliğine atanırken, birkaç gün sonra Aktemur Abdulganî, onun yerine tayin edildi.⁸⁴ Ancak birkaç ay sonra atabek unvanlı emirin çabası neticesinde azledildi (Cemâziyelevvel 779/Eylül 1377).⁸⁵

el-Melikü'l-Mansur Alaüddîn Ali'den sonra tahta geçen el-Melikü's-Salih Zeyneddin Haccî (783-784 /1381-1382) saltanat nâibliğine atama yapmadı. Haccî'den sonra tahta Berkuk'un geğmesiyle Bahrî Memlûkler devri kapandı.

Sonuç olarak, Bahrî Memlûkler dönemindeki saltanat nâiblerinin görevlerinin ölüm, istifa, azil, icraatlarından oluşan hoşnutsuzluk, bir başka vazifeye tayin edilme, tutuklanma ve saltanat makamına geçme gibi faktörlerle sona erdiği anlaşılmaktadır.

B) Görevlerinin Sona Ermesi Sonrasında Saltanat Nâibleri

I- Sultan Olanlar

Memlûkler Devleti'nde tahta geçme hususunda veraset kuralı geğerli olmakla birlikte bu kuralın uygulanamadığı da vâkidir. Güçlü emirlerin sultan olmak için birbiriyle rekabet halinde olması ya da sultanın kim olacağı hususunda anlaşamamaları gibi nedenler dolayısıyla veraset kuralı uygulanmadığında Sultanın ölümü çoğu zaman taht kavgalarına sebep olurdu. Bu yüzden tahtın el değiştirmesi sırasında nüfûzlu emirler arasında mücadele yaşanması doğal hale geldi. Sultanı belirleme konusunda Kahire'deki nüfûzlu emirler daha çok söz sahibi olurlardı. Ölen Sultanın veliahtını destekleyenler yanında tahtı kendi eline geçirmek isteyenler de oldu. Tahtı ele geçirmek için fırsat kollayan saltanat nâibleri, taht değişikliği esnasında yaşanan mücadelenin tarafı olarak yer aldıkları gibi bazen tahta geçmeyi de başardılar.

Tahta geğebilen saltanat nâiblerinin vazifeleri esnasında mutlak otorite sahibi olduğunu ve saltanat nâiblerinin tahta çıkmalarının Sultan Nâsır'ın ikinci saltanatından (698/1299) önceki yıllarda geręekleřebildięini söylemek gerekir. 1250-1299 yılları arasında beş saltanat nâibinin tahta çıktığı belirtilmelidir.

Saltanat nâibleri, devletin kuruluş yıllarından itibaren taht değişikliklerinde etkili oldular. Onlar bazen bir başka emirin tahta geçmesini sağlarken bazen de kendileri tahta geğmek için mücadele verirlerdi. Böyle bir çaba neticesinde tahta

⁸² Makrîzî, *Sülûk*, III/1, 285; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 437.

⁸³ Makrîzî, *Sülûk*, III/1, 292; İbn Tağriberdi, *Nücûm*, XI, 152.

⁸⁴ İbn Şahin, *Neylü'l-emel*, II, 125; İbn Kâdi Şühbe, *Târîhu İbn Kâdi Şühbe*, III, 542.

⁸⁵ İbn Kâdi Şühbe, *Târîhu İbn Kâdi Şühbe*, III, 550; Makrîzî, *Sülûk*, III/1, 318; İbn Tağriberdi, *Cemaziyelahîr* ayı olarak söyler. Bk: *Nücûm*, XI, 161.

geçmeyi başaran beş saltanat nâibinden ilki, başarılı ve tecrübeli bir devlet adamı olan Kutuz'du. Kutuz, saltanat nâibi iken yaşının küçük olmasından dolayı devleti yönetmekte zafiyet gösteren el-Melikü'l-Mansur Nûreddin Ali (1257-1259) üzerinde büyük bir nüfûza sahipti ve devlet işlerini bütünüyle kendisi yürüttü. Devletin içinde bulunduğu bu zor şartlarda Kutuz, ümera ve ulema ile toplantı yaparak Nûreddîn Ali'nin içinde bulunulan şartlarda tahtta kalmasının doğru olmadığını, onun yerine cesur, güçlü, Moğollar'la mücadele edebilecek, herkesin itaat edeceği bir kişinin Sultan olması gerektiğini bildirdi. Orada bulunan emîrlere, Kutuz'un tahta layık olduğunu bildirince el-Melikü'l-Muzaffer Seyfeddin lakabıyla Kutuz, tahta geçti (Kasım 1259). Ardından herhangi bir karışıklık yaşanmaması için de Nûreddin Ali ve yakın çevresi tutuklandı.⁸⁶

Tahta geçmeyi başaran ikinci saltanat nâibi Kalavun'du. Sultan Baybars döneminin önde gelen emirlerinden olan, Baybars'ın oğlu Bereke ile kızını evlendirerek Sultanla akrabalık ilişkisi kuran ve en nüfûzlu kumandan mevkiine yükselen Kalavun, Bereke'nin tahttan indirilip yerine Baybars'ın yedi yaşındaki bir diğer oğlu olan Sülemiş'in el-Melikü'l-Adil unvanıyla tahta çıkmasını sağladı.⁸⁷ Bu dönemde saltanat nâibi görevini üstlenen Kalavun, bastırılan sikkelerin bir yüzünde Sülemiş'in diğer yüzünde kendi isminin yer almasını sağladı. Zaten ülkeyi yönetmesi beklenmeyen çocuk yaştaki Sultan Sülemiş'in yerine ülke işlerinde tek başına hüküm sürmeye başladı. G ücünü ve yetkilerini kullanarak saltanatu ele geçirmek için hazırlık yaptığı görülen Kalavun, muhalif emirleri bertaraf etmeyi de ihmal etmedi. Böylece çıkması muhtemel isyanların da önüne geçmeyi hedefledi. Kısa süre sonra da uygun şartların oluşmasıyla önde gelen emirlerle yaptığı toplantıda ülkenin olgun biri tarafından yönetilmesi gerektiğini vurguladı. Bu teklif, emirler tarafından desteklendi ve Sülemiş tahttan indirilerek yerine el-Melikü'l-Mansur unvanıyla Kalavun Sultan ilan edildi (Kasım 1279).⁸⁸

el-Melikü'l-Eşref Halil'e düzenlediği suikast sonucunda sultan ilan edilen bir diğer saltanat nâibi Baydara'dır. Onun niyâbet görevine getirilmesinden sonra vezâret makamına getirilen ve Sultanın da desteğiyle daha önce hiçbir vezirin elde edemediği büyük bir saygınlığa ulaşan İbnü's-Sel'ûs,⁸⁹ bu dönemde Sultandan sonraki en güçlü

⁸⁶ Baybars, *et-Tuhfetü'l-mulukiyye fi'd-devleti't-Türkiyye: Târîhu devleti'l-memâlik el-bahriyye fi'l-fitra min 648-711 hicriyye*, (nşr. Abdülhamid Salih Hamdân), s. 40-42; Ebu'l-Fidâ, *Muhtasar*, III, 234; Aynî, *İkdu'l-cûmân*, I, 220; İbnü'd-Devâdârî, *Kenz*, VIII, 39; İbn Haldun, *İber*, V, 450; İbn Habîb, *Tezkire*, I, 178; İsmail Yiğit, "Kutuz", *DİA*, XVI, 500-501.

⁸⁷ İsmail Yiğit, "Kalavun", *DİA*, XXIV, 227; Linda Northrup, *From Slave To Sultan The Career Of al-Mansur Qalawun and The Consolidation Of Mamluk Rule In Egypt and Syria*, s.75

⁸⁸ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VII, 270; a.mlf., *Menhel*, IX, 91; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeylû aleyhâ*, (nşr. İhsan Abbas), I-V, Beyrut 1973-1974, III, 203.

⁸⁹ Bk. Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbnü's-Sel'ûs (ö. 693/1294)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, cilt: V, sayı: 1, s. 91-122.

emir konumuna yükselmiş ve Baydara'nın yönetimde etkili olmasını engelledi.⁹⁰ Vezir İbnü's-Sel'ûs'un, saltanat nâibi Baydara'nın görevine müdahale etmesi ve ona itibar etmemesi, İbnü's-Sel'ûs ile Baydara arasında düşmanlığa sebep oldu. Hatta İbnü's-Sel'ûs'un, Sultanı kışkırtarak Baydara'nın ortadan kaldırılmasını istediği zikredilmektedir.⁹¹ İbnü's-Sel'ûs'a aşırı ilgi gösteren Sultana karşı saltanat nâibi Baydara'nın husumetinin arttığı, Sultanı öldürmek üzere fırsat kolladığı ve bazı emîrlerin de desteğini aldı. 693(1293) yılında av için Kahire'den hareket eden Sultan, nâibi Baydara ve veziri İbnü's-Sel'ûs'un da aralarında bulunduğu emîrlerle yola çıktı. İskenderiye yakınlarına ulaştıklarında av esnasında تنها bir yerde korunmasız kaldığını gören Baydara ve beraberindeki bazı emîrler bu fırsattan yararlanarak sultanı öldürdüler ve Baydara'yı el-Melikü'l-Kâhir ya da el-Melikü'l-Rahim unvanıyla sultan ilan ettiler. Fakat bu durum uzun sürmedi. Ertesi gün Mısır'a doğru yola çıkan Baydara, önde gelen emirlerden Ketboğa tarafından öldürüldü ve yerine çocuk yaştaki el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun tahta geçirildi (Muharrem 693/ Aralık 1293).⁹²

el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'u tahta geçiren emirler önemli vazifeler üstlendi ve Ketboğa saltanat nâibi oldu.⁹³ Sultanın yaşının küçüklüğünden dolayı ülke yönetiminde etkili oldu. Saltanat nâibi, görevi süresince durumun kendi lehine dönmesi için etkili emîrlerin desteğini almaya çalıştı ve yaklaşık bir yılda amacına ulaşarak saltanata giden yolu kendisine açtı. Sultanın yaşının küçük olduğu ve devlet düzenin bozulduğu iddiası ile 694 yılı Muharrem ayında (Kasım 1294) halife başta olmak üzere kadıları ve emîrleri bir toplantıya çağırdı. Toplantıda Sultanın yaşının küçüklüğü sebebiyle yeterli ehliyetinin olmadığını gerekçe göstererek Sultanlıktan alınmasını istedi ve kendisi emirlerin desteğiyle el-Melikü'l-Adil unvanıyla Sultan ilan edildi.⁹⁴ Tahta oturduğunda elli yaşında olan Ketboğa, bir ziyafet vererek emîrleri ve askerleri bir araya getirdi ve kendi memlûklerine emîrlik payesi verdi. Saltanat nâibliği görevine de Lâçin'i getirdi.⁹⁵

Ketboğa döneminde, kıtlık ve veba salgını yaşandı. Bu durum hem halkı hem

⁹⁰ İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, VIII, 108-109; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/3, 761-762; a.mlf., *el-Mukaffel-kebîr*, VI, 206-208; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 191-192.

⁹¹ İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 312.

⁹² İbn Kesir, *el-Bidâye*, XVII, 663; İbn Haldun, *İber*, V, s. 482; Kütübî, *Fevât*, I, 407; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VIII, 17-20; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 259-267; İbnü'l-Cezerî, *Târîhu havadisü'z-zaman ve enbâ'ühu ve vefayâtü'l-ekâbir ve'l-a'yan min ebâ'ihî* (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmuri), I-III, Beyrut 1998, I, 191; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 313, 316; Baybars, *Muhtârü'l-ahbar*, (nşr. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire 1993, s. 96-97.

⁹³ İbn Tağriberdî, *Menhel*, X, 268; İbn Haldun, *İber*, V, 483; Kütübî, *Fevât*, IV, 35; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 268-270; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 316-7; İbn Habîb, *Tezkire*, I, 169; İbnü'l-Cezerî, *Havadisü'z-zaman*, I, 196; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VIII, 20, 24; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, VIII, 173.

⁹⁴ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VIII, 49-50; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, VIII, 191-193.

⁹⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye*, XVII, 673; İbn Habîb, *Tezkire*, I, 178; Baybars, *Muhtar*, s. 101; Baybars, *Zübde*, s. 305; *Tuhfe*, s. 144; İbnü'l-Furât, *Târîh*, VIII, 193; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/3, 806-807; İbnü'l-Cezerî, *Havadisü'z-zaman*, I, 247; İbn Haldun, *İber*, V, s. 484; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 282-283; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 320; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, VIII, 56.

de emirleri zor duruma düşürdü.⁹⁶ Yaşanan ekonomik bunalım yanında Sultanın kendisi gibi Moğol asıllı olanları emir yapması ve bu emirleri üst düzey görevlere tayin etmesi bazı emirlerin hoşnutsuzluğunu daha da artırdı.⁹⁷ Muhalefetin liderliğini saltanat nâibi Lâçin yaptı. Muhalefet güçlendikçe Lâçin tahta yaklaştığını hissetti. Bu arada Sultan, 696 (1296)'da Dımaşk'a gitti. Bu sefer sırasında Sultanı tahttan indirmek için fırsat kollayan büyük emirlere göre Sultan, kendileriyle ilişkiyi azalttı ve Sultanın memlûkleri insanlara özellikle de emirlere olumsuz tavırlar içine girdi. Muhalif emirler, saltanat naibi Lâçin, liderliğinde bir araya gelerek bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda Sultanı tahttan indireceklerine, bozgunculuğu ve kıtlığı ortadan kaldıracaklarına dair yemin ettiler. Bu ittifakın Dımaşk'tan çıkarken yapıldığı bildirilmektedir.⁹⁸ 12 Muharrem 696 (10 Kasım 1296) tarihinde Dımaşk'tan ordusuyla birlikte Kahire'ye gitmek için harekete geçen Ketboğa, memlûklerinden bir kısmının naibi Lâçin tarafından öldürüldüğünü haber aldı.⁹⁹ Bunun üzerine Sultan Ketboğa, Lâçin'den kaçarak Dımaşk'a geldi. Ketboğa, 10 gün Dımaşk kalesine sığındıktan sonra, Lâçin'in Sultan olduğu haberi ona ulaştı ve kısa bir süre sonra Dımaşk Kalesinde hapsedildi. Daha sonra Serhad niyabeti verilerek gönlü alındı.¹⁰⁰ Kendisini destekleyen emirlerin sayesinde Lâçin, el-Melikü'l-Mansur unvanıyla Sultan ilan edildi (Muharrem 696/ Kasım 1296).¹⁰¹

Görüldüğü gibi, Kutuz, Kalavun ve Ketboğa saltanat nâibi görevini yürütürken sultanların yaşının küçüklüğünü fırsata çevirerek tahta geçmeyi başardılar. Tahta geçen diğer saltanat nâibleri Baydara ve Lâçin ise, sultanların yönetimdeki başarısızlığı karşısında oluşan muhalefetin liderliğini üstlenerek sultan olabildiler. Kutuz yaklaşık bir yıl, Kalavun 11 yıl, Ketboğa 2 yıl, Baydara bir gün ve Lâçin yaklaşık üç yıl Memlûk tahtında bulundu. Saltanat nâibliğinden tahta geçmeyi başaranlar arasında Kalavun'un daha başarılı olduğunu belirtmek gerekir.

II- Tenzil-i Rütbeye Uğrayanlar

Saltanat nâibi makamından sonra başka bir göreve getirilmek suretiyle tenzil-i rütbeye uğrayanlar daha çok Şam bölgesi nâibliklerinden birine tayin edildiler. Bunlardan Karasungur el-Mansurî,¹⁰² Aytekin Bundukdârî,¹⁰³ Erkutay,¹⁰⁴ Ergun Şah en-

⁹⁶ Baybars, *Zübdetü'l-Fikre*, s.305-306 Makrizî, *es-Sülûk*, I/3, s.808-810, 813; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, VIII, 363; İbn Habîb, *Tezkire*, I, 185; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 293-294; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XVII, 683.

⁹⁷ Makrizî, *es-Sülûk*, I/3, 828.

⁹⁸ Aynî, *İkdu'l-Cuman*, III, 312

⁹⁹ Makrizî, *es-Sülûk*, I/3, s.819-820; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 312-313.

¹⁰⁰ İbn Tagrıberdî, *Menhel*, IX, 117

¹⁰¹ Baybars, *Muhtar*, s. 104; a.mlf., *Zübde*, s. 313; İbnü'l-Furât, *Târîh*, VIII, 223-224; İbnü'l-Cezerî, *Havadisü'z-zaman*, I, 332-333; Makrizî, *es-Sülûk*, I/3, 820.

¹⁰² İbn Tagrıberdî, *Menhel*, IX, 47; a.mlf., *Delilü'l-şâfi*, II, 539.

¹⁰³ Makrizî, *el-Mukaffe'l-kebir*, II, 347.

Nâsırî¹⁰⁵ ve Dokuztemur Haleb nâibliğine atandı.¹⁰⁶ Âl-i Melik'in saltanat niyâbeti vazifesinden sonra hangi mevkide görevlendirildiği hususunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunabilmektedir. Makrîzî, saltanat nâibliğinden azledilerek Dımaşk nâibliğine getirildiğini,¹⁰⁷ Halil b. Şahin, saltanat nâibliğinden kendi rızası ile ayrılıp Safed niyâbetine tayin edildiğini,¹⁰⁸ İbn Habib ise saltanat nâibliğinden azledilerek İskenderiye'ye hapse gönderildiğini ifade etmektedir.¹⁰⁹ Bu bilgileri birbiriyle uzlaştırmamanın kolay olmadığını belirtmek gerekir.

Kaştemur¹¹⁰ ile Aktemur Hanbelî,¹¹¹ saltanat nâibliği görevinden azledildikten sonra Dımaşk nâibliğine atandı. Saltanat nâibliğinden sonra Gazze nâibliğine atanan Beyboğa Tatar ise bir süre sonra İskenderiye'de hapsedildi.¹¹² Aktemur Abdulganî ile ilgili ise iki farklı görüş söz konusudur. Birinci görüşe göre o, saltanat nâibi vazifesinden azledilince Kerek nâibliğine,¹¹³ ikinci görüşe göre Trablus nâibliğine atandı.¹¹⁴ Sellâr ise, önce Şûbek nâibi olarak görevlendirildi. Fakat ardından Kahire'ye çağırıldı ve burada tutuklandı. Onun hapisanede açlıktan öldüğü kaydedilmektedir.¹¹⁵ Mengli'nin saltanat nâibliğinden sonra atabekliğe tayin edildiği,¹¹⁶ Aybek Efrem'in, önce emîr-i candâr olduğu,¹¹⁷ daha sonra Kerek'e sürüldüğü bildirilmektedir.¹¹⁸

Saltanat nâibliğinin önemini yitirdiği bir dönemde bu görevi üstlenen Aktemur es-Sahibî el-Hanbelî ile ilgili farklı görüşler vardır. Makrîzî, Sultan Şaban'ın 778 yılı Ramazan ayında (Ocak 1377) onu azlettiğini ve daru'l-adlde oturum yöneten emîr-i kebir olarak atadığını ve saltanat nâibliğini lağv ettiğini belirtir.¹¹⁹ İbn Tağriberdi, atabek olarak görevlendirildiğini ifade etmektedir.¹²⁰ İbn Kâdî Şühbe ise, onun azledildikten sonra herhangi bir göreve getirilmediğini, ondan sonra saltanat nâibliğine yeni bir atama da yapılmadığını belirtmektedir.¹²¹ Görüldüğü gibi rivayetleri birbiriyle uzlaştırmak oldukça güçtür.

¹⁰⁴ İbn Tağriberdî, *Delilü'l-şâfi*, I, 109; Halil b. Şahin, *Neylü'l-emel*, I, 157; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, 387; Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 747.

¹⁰⁵ Mufaddal b. Ebi'l-Fezâil, *Histoire des Sultans mamlouks*, III, 400.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Dürer*, IV, s. 29-30; Mufaddal b. Ebi'l-Fezâil, *Histoire des Sultans mamlouks*, III, 474

¹⁰⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 681; a.mlf., *Mukaffe'l-kebir*, II, 296.

¹⁰⁸ Halil b. Şahin, *Neylü'l-emel*, I, 112.

¹⁰⁹ İbn Habîb, *Tezkire*, III, 82-83.

¹¹⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 74; İbn Tağriberdî, *Menhel*, IX, 67.

¹¹¹ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, I, 245; Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 307; Halil b. Şahin, *Neylü'l-emel*, II, 131; İbn Tağriberdî, *Menhel*, II, 492.

¹¹² İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 262; Safedî, *A'yanü'l-asr*, II, 95.

¹¹³ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 220; İbn İyâs, *Bedâiü'z-zühûr fi vekâii'd-dühûr*, I/2, s. 127.

¹¹⁴ Halil b. Şahin, *Neylü'l-emel*, II, 64; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, I, 69.

¹¹⁵ İbn Hacer, *Dürer*, II, 180; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-Semîn*, s. 341.

¹¹⁶ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, I, 70; İbn Hacer, *Dürer*, IV, 367.

¹¹⁷ Makrîzî *Mukaffe'l-kebir*, II, 329.

¹¹⁸ İbnü'l-Furât, *Târîh*, VII, 160.

¹¹⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 271.

¹²⁰ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, XI, 68.

¹²¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, III, 509

III- Görevinden Alınarak Katledilenler veya Hapsedilenler

Görevinden azledilip ardından katledilen üç saltanat nâibinin olduğu tespit edilmiştir: Bîlik el-Hâzindâr,¹²² Aksungur el-Fârikânî¹²³ ve Hüsameddin Toruntay.¹²⁴ Saltanat nâiblerinin önemli bir kısmı da azledildikten sonra İskenderiye ya da Kerek'te hapsedildiler. Sungur Elfi¹²⁵, Kûsun¹²⁶ ve Aksungur es-Sellârî¹²⁷ İskenderiye'de hapsedildi ve tutuklu iken öldü. Baybars el-Mansûrî de İskenderiye'de beş yıl boyunca hapsedildi ancak halefî Ergun tarafından serbest bırakıldı.¹²⁸ Bektemur, önce İskenderiye'de hapsedildi. Daha sonra Kerek'e nakledildi ve burada vefat etti.¹²⁹ Beyboğa Arûs el-Kasımî ise görevi başında iken hacca gitti ve hac dönüşünde azledilerek Kerek'te hapsedildi.¹³⁰ Çok kısa süren saltanat nâibliği görevinden azledilerek Kerek'te hapsedilen bir diğer isim de Taştemur'du.¹³¹

IV- Görevinin Başında Vefat Edenler

Kaynakların aktardığı bilgiler, görevi başında hayatını kaybeden dört saltanat nâibi olduğunu göstermektedir. Bunlar, 667(1268) yılında ölen İzzeddin Aydemîr el-Hillî,¹³² 698(1298) yılında vefat eden Mengutemur,¹³³ Ali el-Mardinî, 772 (1370) yılında ölen¹³⁴ ve 776(1375) yılında ölen Mencek el-Yûsufî idi.¹³⁵

Sonuç

Bahrî Memlûkler döneminde, en üst rütbeli emir olan saltanat nâiblerinin belirli bir süre için bu göreve gelmedikleri görülmektedir. Bazı saltanat nâibleri yaklaşık bir ay görevde kalabilmişken bazıları birden fazla dönemde saltanat nâibliği görevini sürdürebilmişlerdir.

Ele alınan dönem boyunca görev alan saltanat nâiblerinin görevlerinin farklı şekillerde sona erdiği görülmektedir. Onların azledilme sebepleri arasında en önemlisi, nüfûzlarının fazla artması ve sultanı veya diğer ümerayı rahatsız eden icraatları

¹²² Safedî, *Vâfi*, X, 365-366.

¹²³ İbn Habîb, *Tezkire*, I, 67.

¹²⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, I/3, 757.

¹²⁵ İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, VII, 238; İbn Habîb, *Tezkire*, I, 67.

¹²⁶ İbn Tağriberdî, *Menhel*, IX, 109; Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 605.

¹²⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, II/3, 658; Halil b. Şahin, *Neylü'l-emel*, I, 81.

¹²⁸ İbn Hacer, *Dürer*, I, 510; Safedî, *A'yanü'l-asr*, II, 79.

¹²⁹ Makrîzî, *el-Mukaffe'l-kebir*, II, 461; Yûnînî, *Zeylu Mir'ati'z-zamân*, I, 187.

¹³⁰ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, X, 263; İbn Hacer, *Dürer*, I, 511.

¹³¹ İbn Hacer, *Dürer*, II, 219-220.

¹³² İbn Şeddâd, s. 239.

¹³³ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, VIII, 382-383; Mufaddal b. Ebi'l-Fezâil, *Histoire des Sultans mamlouks*, III, 350.

¹³⁴ İbn Hacer, *Dürer*, III, 77-78.

¹³⁵ Sehâvî, *Vecizü'l Kelam*, I, 204; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, s. 148; Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, 247.

gelmektedir. Bunun neticesinde saltanat nâibini sultanın taht için büyük tehdit olarak algılaması, diğer emirlerin sultanı kışkırtması veya bazen de devlet işlerini yürütmedeki yetersizliği görevlerinin sona ermesine neden olmuştur. Bu durumun aksine, mücadelelerinde başarıya ulaşıp sultanlığı ele geçiren saltanat nâibleri de bulunmaktadır. Saltanat nâiblerinden bir kısmının görevinden istifa ederek ayrıldığı, diğer bir kısmının daha düşük bir mansıba tayin edildiği, geri kalanların ise görevi başında öldürüldüğü, hapsedildiği veya öldüğünü belirtmeliyiz. Bahrî Memlûklerin son yıllarında özellikle atabek unvanlı emirlerin saltanat nâiblerinin azlinda ya da bu mansıba atama yapılmamasında önemli rol üstlendikleri anlaşılmaktadır.

Söz konusu dönemde, tahta geçmeyi başaran beş saltanat nâibinin Kutuz, Kalavun, Baydara, Ketboğa ve Lâçin olduğu tespit edilmiştir. Bunlar, sultanların yaşının küçüklüğünden veya yönetimdeki başarısızlığından yararlanarak sultan olmayı başarmışlardır.

Azledildikten sonra daha düşük bir mansıba tayin edilen saltanat nâiblerinin özellikle Halep nâibliği başta olmak üzere daha çok Şam bölgesinde nâiblik görevini üstlendikleri tespit edilmiştir. Ayrıca az da olsa Mısır'da nâiblik dışındaki görevlere getirildikleri belirtilmelidir.

On saltanat nâibinin görevinden alınarak hapis veya ölüm cezasına çarptırıldığı görülmektedir. Hapis cezası, özellikle İskenderiye ve Kerek'te uygulanmıştır. Görevi başında dört saltanat nâibi de vefat etmiştir.

KAYNAKÇA

- ALTAN Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2007.
- AYALON, David, "Studies on the Structure of the Mamluk Army -I", BSOAS, XV (1953), s. 203-228.
- AYAZ, Fatih Yahya, "Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbnü's-Sel'ûs (ö. 693/1294)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, cilt: V, sayı: 1, s. 91-122.
- AYNÎ, Bedreddin Mahmud b. Ahmed (ö. 855/1451), *İkdü'l-cümân fî tarihi ehli'z-zaman*, (nşr. Muhammed Muhammed Emin), I-IV, Kahire 1982.
- BAYBARS, Rükneddin en-Nâsirî ed-Devâdâr el-Hitâî (ö. 725/1325), *Zübdetü'l-fikre fî tarihi'l-hicre*, nşr. D. S. Richards, Beyrut 1998.
- _____, *Muhtârü'l-ahbar*, (nşr. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire 1993.
- _____, Rükneddin en-Nâsirî ed-Devâdâr el-Hitâî (ö.725/1325), *et-Tuhfetü'l-mulukkiye fî'd-devleti't-Türkiye: Târîhu devleti'l-memalik el-bahriyye fî'l-fitra min 648-711 hicriyye*, (nşr. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire 1987.
- EBÜ'L-FİDÂ, İmadüddin İsmail b. Ömer b. Kesîr (ö.732/1331), *el-Muhtasar fî ahbari'l-beşer*, nşr. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb, I-III, Kahire t.y.
- HOLT, P. M., "Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı" (çev. Samira Kortantamer),

- Belleten, LII/202, Ankara 1988, s.227-246.
- İBN FAZLULLAH EL-ÖMERÎ, Şihabeddin Ahmed b. Yahya (ö. 749/1349), *Mesalikü'l-ebsar fi memâliki'l-emsar devletü'l-memaliki'l-ula*, (nşr. Dorothea Krawulsky), Beyrut 1986.
- İBN DOKMAK, Sarimüddin İbrahim b. Muhammed b. Aydemir (ö. 809/1407), *el-Cevherü's-semin fi siyeri'l-hulefa ve'l-müluk ve's-selatin*, (nşr. Saîd Abdülfettah Aşur), Mekke 1962.
- _____, *en-Nefhatü'l-miskiyye fi'd-devleti't-Türkiyye*, (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmuri), Sayda 1999.
- İBN HABÎB, Bedreddin Hasan b. Ömer (ö. 779/1377), *Tezkiretü'n-nebih fi eyyami'l-mansur ve benih*, (nşr. Muhammed Muhammed Emin), I-III, Kahire 1986.
- İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şihabeddin Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 852/1449), *ed-Dürer ü'l-kâmine fi a'yanî'l-mieti's-sâmine*, I-IV, Beyrut 1931.
- _____, *İnbâü'l-ğumr bi-enbâi'l-umr fi't-tarih*, I-IX, Beyrut 1986.
- İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406), *Kitâbü'l-iber ve divanü'l-mübtede ve'l-haber fi eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevi's-Sultani'l-ekber*, I-V, Beyrut 1992.
- İBN İYAS, Muhammed b. Ahmed (ö. 930/1524), *Bedaiü'z-zuhur fi vekai'd-duhur*, (nşr. Muhammed Mustafa), I-IV, Kahire 1982-1984.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihaye*, (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), I-XXI, Cize 1998.
- İBN ŞAHİN EZ-ZÂHIRÎ, Garsüddin Halil (ö. 873/1468), *Zübdetü Keşfi'l-memâlik ve beyânü't-turuk ve'l-mesâlik*, (nşr. Paul Ravaisse), Paris 1893.
- İBN ŞEDDÂD, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim (ö. 684/1285), *Siretü'l-Meliki'z-Zahir Baybars*, Beyrut t.y.
- İBN TAĞRİBERDÎ, *ed-Delîlü's-Şâfi ale'l-Menheli's-safi*, I-II, (nşr. Fehim Muhammed Şeltut), Kahire 1998.
- _____, Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf (ö. 874/1469), *el-Menhelü's-safi ve'l-mustevfi ba'de'l-vafi*, (nşr. Muhammed Muhammed Emin), I-VIII, Kahire 1984-1999.
- İBNÜ'D-DEVÂDÂRÎ, Seyfeddin Ebû Bekir b. Abdullah b. Aybek (ö.736/1336'dan sonra), *Kenzü'd-dürer ve câmiü'l-gurer*, nşr. Ulrich Haarmann, VIII, Kahire 1971, (nşr. Hans Robert Roemer), IX, Kahire 1960.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekir (ö.739/1338), *Târîhu havadisi'z-zaman ve enbâ'ühu ve vefayâtü'l-ekâbir ve'l-a'yan min ebâ'îhi* (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmuri), I-III, Beyrut 1998.

- İBNÜ'L-FURÂT, Nasiruddin Muhammed b. Abdürrahim b. Ali (ö. 807/1405), *Târîhu'd-düvel ve'l-mülûk-Târîhu İbni'l-Furât*, VII (nşr. Kostantin Züreyk), Beyrut 1942, VIII (nşr. Kostantin Züreyk-Necla İzzeddin), Beyrut 1939, IX/1 (nşr. Kostantin Züreyk), Beyrut 1936, IX/2 (nşr. Kostantin Züreyk-Necla İzzeddin), Beyrut 1938.
- KALKAŞENDÎ, *Subhu'l-a'sâ fi smaati'l-inşâ* (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), I-XV, Beyrut 1910-1920.
- KÜTÜBÎ, Muhammed b. Şakir (ö. 764/1363), *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeylî aleyhâ*, (nşr. İhsan Abbas), I-V, Beyrut 1973-1974.
- MAKRÎZÎ, Takıyyüddin Ahmed b. Ali (ö. 845/1441), *Kitâbü's-sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, (nşr. Muhammed Mustafa Ziyade), I/1-IV/3, Kahire 1956-1973.
- _____, *Kitâbü'l-mukaffa'l-kebir*, (nşr. Muhammed Ya'lavi), I-VIII, Beyrut 1991.
- EL-MALATÎ, Zeyneddin Abdülbasit b. Halil b.Şahin ez-Zahirî (ö. 920/151), *Neylü'l-emel fi zeyli'd-Düvel* (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmuri), I-IX, Beyrut 2002.
- MUFADDAL b. Ebi'l-Fezâil (ö. 759/1358), *Histoire des Sultans mamlouks*, (nşr. E. Blochet), I-III, y.y.
- NORTHRUP, Linda, *From Slave To Sultan The Career Of al-Mansur Qalawun and The Consolidation Of Mamluk Rule In Egypt and Syria*, Stuttgart 1998.
- NÜVEYRÎ, Ahmed b. Abdülvehhab (ö.733/1333), *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l- edeb*, I-XVIII, Kahire, ts. XIX-XXVII (nşr. M. Ebü'l-Fazl-Ali M. el-Bicâvî-Hüseyin Nassâr v.dğr.), Kahire 1975-1985, XXIX (nşr. M. Ziyaeddin er-Reyyis-M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1992, XXX (nşr. Muhammed A. Şaîre - M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1990, XXXI (nşr. el-Bâz el-Arînî-Abdülaziz el-Ehvânî), Kahire 1992.
- SAFEDÎ, Selahaddin Halil b. Aybek (ö. 764/1363), *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), I-VI, Beyrut-Dımaşk 1998.
- _____, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât* (nşr. Helmut Ritter v.dğr.), I-XXX, Wiesbaden 1962-2004.
- SEHÂVÎ, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman (ö. 902/1497), *Vecizü'l-kelam fi'z-zeyl ala Düveli'l-İslâm* (nşr. Gısam Faris Herestani, Beşşar Avvad Ma'ruf), I-IV, Beyrut 1995.
- ŞEHABEDDİN Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlük Sultanlığı*, İstanbul 1961.
- YİĞİT, İsmail, "Kalavun", *DİA*, XXIV, s. 227-228.
- _____, "Kutuz", *DİA*, XVI, s.500-501.
- _____, "Memlükler", *DİA*, XXIX, 2004, s. 90-97.
- YÛNÎNÎ, Kutbüddin Ebü'l-Feth Musa b. Muhammed (ö. 726/1326), *Zeylu Mir'ati'z-zamân* (nşr. Hamza Ahmed Abbas), I-II, Abu Dabi 2007.